

SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE

Mgr. Jan Krása, Ph.D.

Přednáška pro PdF: SZ7BK_SOPS

11. 10. 2014

Doporučená literatura:

Hewstone, Stroebe (Eds.). 2006. Sociální psychologie.

Řezáč, J. 1998. Sociální psychologie. (i na webu)

Proč vůbec studovat poznatky z oblasti fungování lidské mysli?

1. kvůli aplikacím v oblasti zaměstnání
2. z čiré radosti z poznávání nových věcí

Systematika psychologie

Psychologie je věda, která studuje chování, duševní procesy, prožívání, tělesné dění, nemoc a její uzdravování (včetně jejich vzájemného vztahu a jejich zrání).

Základní ps. vědy: obecná, vývojová, kognitivní, sociální, osobnosti, biologická

Aplikované ps. vědy: psychoterapie a klinická ps., pedagogická, organizace a řízení, poradenská, dopravy, forenzní, sportu, umění, zdravého a spokojeného života

Školy psychologie

Existují však navíc tzv. psychologické školy (diskurzy), které vše zmíněné pojmají někdy i značně odlišně:

Völkerpsychologie, gestaltismus, psychoanalýza, behaviorismus, analytická, biologická, kognitivní, transpersonální psychologie aj.

- ▣ Kognitivní procesy
- ▣ Emoce, motivace, vůle

- ▣ Chování
- ▣ Tělesné dění
- ▣ Nemoc a její léčení

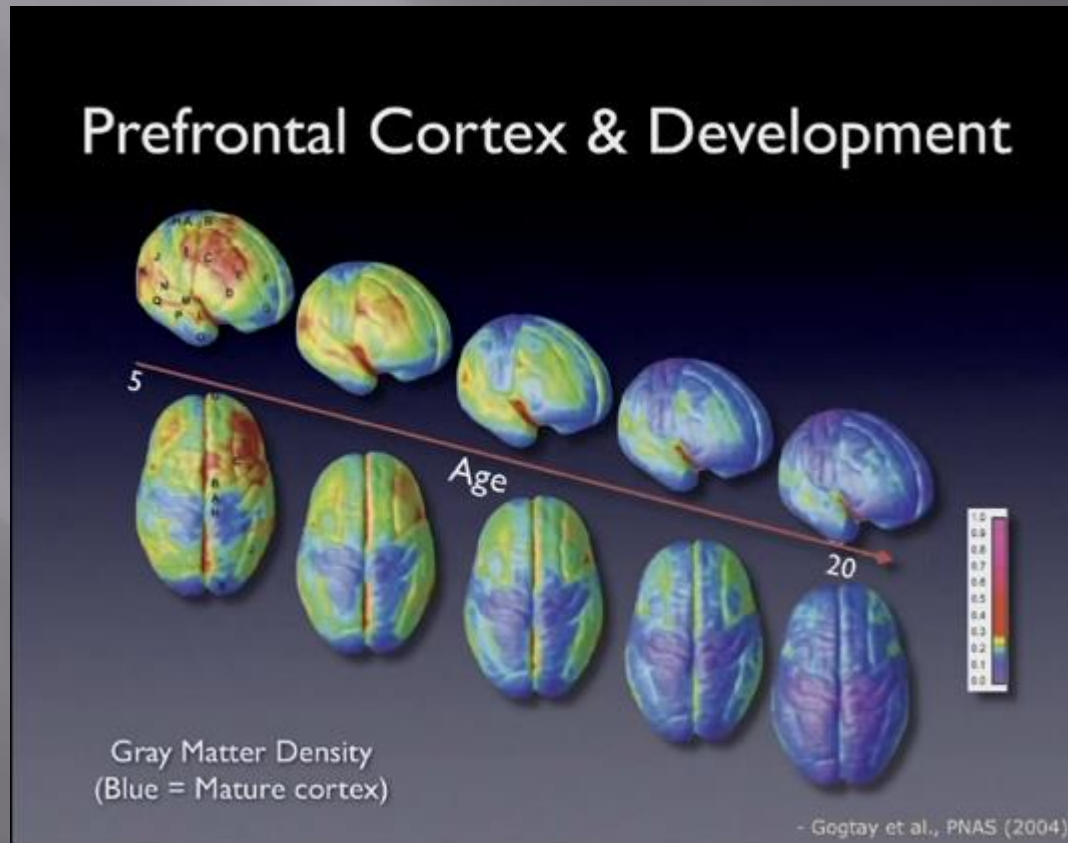
Fylogeneze = vývoj druhů

Ontogeneze = vývoj jedince od zrodu k (pohlavní)
dospělosti

Člověk je zvláštní zvíře: ontogeneze je extrémně
dlouhá!

- ▣ Socializace = proces osvojování pravidel, názorů, hodnot a postojů s cílem stát se plnohodnotnými členy společnosti.
- ▣ Tradiční pohled: rodič jednosměrně utváří neposkvrněné dítě. 😊
- ▣ Každé dítě má své instinkty a potřeby, které je třeba ctít a znát.
- ▣ Dítě se nejdříve snaží (daří se mu) svoje potřeby naplnit bez ohledu na přání a pocity druhých.

Neurobiologický pohled:
mozková kůra dozrává; emoce a motivace jsou
primárně řízeny z talamu, později z kůry

Gazzaley: Exploring the
Crossroads (YouTube)

Rozdíly ve vyžívání kůry lze do jisté míry rozpoznat dle sociální interakce (resp. dle reakce na výchovné působení).

Lidský mozek i tělo jsou výrazně sociálně ovlivněny:

- ▣ Míra neokortizace mozku je přímo úměrná počtu sociálních vztahů, které je druh schopen navázat (člověk cca 150; srov. Dunbar R.)
- ▣ Podoba lidských očí: bělmo a duhovka
- ▣ Srov. případ vlčích dětí:

Vlčí děti

Vlčími dětmi jsou nazývány děti, které byly z různých příčin vychovávány v divočině různými zvířaty – nejen vlky, ale i opicemi, gazelami apod. Vlčí děti se jim říká dle patrně nejznámějšího případu děvčat v Indii, Amale a Kamale, které byly vychovány vlky (srov. Romulus a Remus).

„Amala a Kamala byly dvě malé dívky žijící s vlky, objevené roku 1920 u Midnapuru v Indii. Jsou dvěma z lépe zdokumentovaných případů tzv. vlčích dětí. Jejich věk je neznámý, ale Kamale bylo v době objevení sedm nebo osm let, zatímco Amala byla ještě malé dítě okolo jednoho a půl roku staré. Dívky pravděpodobně nebyly sestry a vlci je unesli v různé době. Našel je Joseph Sing, misionář, který pracoval v místním sirotčinci a spatřil dvě lidské postavy žijící s vlky ve starém termitím náspu. Singh dívky vzal a přijal je do svého sirotčince, aby o ně mohl pečovat. Amala, mladší dívka, zemřela už po roce, ale Kamala žila do roku 1929 kdy zemřela na tyfus. Singh později uveřejnil svůj deník, kde podrobně popisoval své zážitky s nimi.“

(zdroj: www.marieke.pise.cz)

„Podle Singha Kamala i Amala projevovaly vlčí chování. Obě měly mozoly na dlaních a kolenou z toho jak chodily po všech čtyřech. Dívky ožívaly hlavně v noci, neměly rády slunce a velmi dobře viděly ve tmě. Také měly pronikavý čich a sluch. Měly rády syrové maso a jedly z misky na zemi stejně jako psi. Navíc dívky projevovaly hypersenzitivitu k dotekům a nesnášely nosit oblečení, ale nebyly citlivé na chladno a horko. Projevovaly jen málo lidských emocí jakéhokoli druhu-kromě strachu. Singh na sebe vzal obtížný úkol pokusit se dívky zařadit do lidské společnosti. Kamala, starší dívka, se nakonec naučila čistotnosti a zvykla si na společnost ostatních lidí. Nakonec byla schopna chodit i vzpřímeně, ale nikdy ne dokonale (často se vrátila na všechny čtyři když potřebovala jít někam rychle).

Když byly nalezeny, Kamala a Amala neznaly lidskou řeč. Obě dívky vydávaly vysoké naříkavé zvuky ne nepodobné vlčímu vytí. Zatímco Amala před svou časnou smrtí začala projevovat známky pokroku v lidské řeči jako normální batole, Kamalin pokrok byl mnohem pomalejší. Po několika letech v Singhově péči se naučila pouze okolo 40 slov a jen chabě ovládala gramatiku. Bohužel Singh kvůli její brzké smrti nikdy neviděl jak daleko by pokročila.“

(zdroj: www.marieke.pise.cz)

„Případ indických děvčátek není ojedinělý. Byly nalezeny i děti, které vyrůstaly s gazelami nebo opicemi. Jsou důkazem toho, že když člověka už od malička a do určitého věku nikdo neučí mluvit a základním návykům, nikdy nebude normální. Ani Kamala by se nenaučila pořádně mluvit i kdyby žila déle. Některé z tzv. vlčích dětí se dožily i víc let, např. nalezenec Peter, který dětství strávil v divoké přírodě, ale i když se ho ujal britský královský pár a dožil se 70 let, nikdy se nenaučil víc než dvě slova a za celý život se neusmál. Tzv. Divoký chlapec z Averno, který žil ve Francii se nepoznával v zrcadle.“

(zdroj: www.marieke.pise.cz)

Případy vlčích dětí ukazují mnoho podivuhodných zvláštností lidské psychiky a lidství obecně: mj. obé je značně ovlivněno přítomností jiných socializovaných lidí (vzpřímení, užívání rukou, řeč, lidské sebepojetí).

- ▣ Ve výchově jde vlastně o nějakou *kulturu* výchovy
- ▣ Evoluce genetická je mnohem pomalejší, než evoluce kulturní – spojovacím článkem je **učení**
- ▣ **V rozvoji učení hraje klíčovou roli řeč.**
- ▣ **Učení je v člověku geneticky předchystáno – současná míra specializace oborů lidského zájmu ukazuje, že možnosti využití učení jsou spíše neomezené**

- ▣ **Role učitele/vychovatele je klíčová!**

Jiný pohled na sociální vyzrávání nabízí klinická
praxe (psychopatologie, neexperimentální
empirie):

Psychosociální vývoj dle Eriksona

Erik Homburger Erikson (1902 Německo – 1994 USA) – neofreudián (nesplést s Miltonem Ericksonem - hypnoterapeutem)

Rozšířil Freudův koncept psychosexuálního vývoje o vliv prostředí – lidský život se rozvíjí přirozeně podle scénáře, který má 8 fází, podobně jako se rozvíjí postupně květ.

Úspěch či neúspěch v prvních fázích ovlivňuje postup v dalších fázích.

Erikson popsal 8 fází vývoje lidské identity (Ego). Každá fáze je poznamenána **krizí** (psychosociální krizí), kterou jedinec, buď zdárně vyřeší, nebo ne. Buď získá specifickou ctnost (*virtue*) a dojde k růstu, anebo ne.

Jestliže je krize řešena neuspokojivě, je vývoj Ega poškozen a je do něj ve značném stupni vtělena negativní komponenta, kterou může být například nedůvěra, stud, nejistota a další.

Psychosociální vývoj

NEMLUVNĚ (novorozenecký + kojenecký věk) 0 – 1	Důvěra vs. Nedůvěra	matka	—► <i>Naděje a pud</i>	Senzorické deformace a stažení se
BATOLECÍ VĚK (rané dětství) 1 – 3	Autonomie vs. Stud a pochyby	rodiče	—► <i>Vůle a sebekontrola</i>	Impulzivita a nutkavost
PŘEDŠKOLNÍ VĚK (věk her) 3 – 6	Iniciativa vs. Pocit viny	rodina	—► <i>Účel a zaměřenost</i>	Nelítostnost a utlumenost
ŠKOLNÍ VĚK 6 – 12	Snaživost vs. Méněcennost	Škola, učitelé, přátelé, sousedi	—► <i>Kompetentnost a metodičnost</i>	Omezenost a netečnost
OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ (Adolescence) 12 – 20	Identita vs. Konfúze rolí (identity)	vrstevníci	—► <i>Věrnost a oddanost</i>	Fanatismus a odmítání
MLADÁ (raná) DOSPĚLOST 20 – 30	Intimita vs. Izolace	partner	—► <i>Láska a přijetí</i>	Promiskuita a vyhýbavost
DOSPĚLOST 30 – 65	Generativita vs. Stagnace	děti	—► <i>Péče (starostlivost) a produkce</i>	Rozplizlost a odmítavost
STÁŘÍ (Zralý věk) 65 +	Integrita „JÁ“ vs. Zoufalství	společnost	—► <i>Moudrost a odříkání</i>	Domýšlivost a pohrdání

Dítě se rodí s bohatým souborem **reflexů** biologicky a fyziologicky účelných (polykání, zvracení, kýchání, rohovkový aj.) i **rudimentů** (úchopový ad.).

Dítě se rodí i s řadou **prosociálních reflexů**:
Upřednostňování lidské tváře, vyhledávání pohledu z očí do očí (viz pozdější roli pohledu!).

1. stádium

V prvním roce života je úkolem dítěte získat základní **důvěru** v život a svět, která je obrní proti prožívaným nejistotám.

Vztahem, v němž probíhá řešení jádrového konfliktu, je vztah k matce nebo ji zastupující osobě. Stálost a účinnost péče, kterou od ní dostává, umožňuje kojenci ustavení naděje, že život je, přes přechodné utrpení a neuspokojení, v podstatě dobrý. Její nedostatek vede u dítěte zcela závislého uspokojováním svých potřeb na okolí k ustavení základní, v dalším životě přetrvávající nedůvěry k okolí jako ke zdroji ohrožení.

První demonstrací sociální důvěry dítěte je jeho bezstarostnost při krmení, hloubka jeho spánku, relaxace střev apod.

Rodiče mohou vytěžit maximum ze senzorického a zvláště tělesného kontaktu.

Hned od narození se rozvíjí pečování – *epimeletický pud* rodiče (rodič naplňuje biologické potřeby dítěte).

Rodič rozeznává, kdy si chce dítě hrát, odpočívat, jíst, spát, být nerušeno.

Zhruba v 5 měsících přebírá iniciativu dítě: zaměřuje svoji pozornost, když čije (čuje) něco zajímavého = role hračky

Role attachmentu (= připoutání)

John Bowlby (1969, 1988), Mary Ainsworth

Druhy připoutání:

Typ A – nejistě připoutané/ vyhybavé děti: málo zármutku nad odchodem matky; při jejím příchodu neměli potřebu s ní navazovat kontakt (20%)

Typ B – bezpečně připoutané děti: drží se v blízkost matky, v její přítomnosti si hrají a se sebejistotou prozkoumávají okolí; po jejím odchodu projevují nevoli; při příchodu se radují (70%)

Typ C – nejistě připoutané/ ambivalentní děti: při odchodu matky dávají najevo nelibost; při příchodu s ní odmítají kontakt; někdy vyhledávají kontakt, jindy jsou vzteklé (10%)

Nejprospěšnější pro vývoj dítěte je samozřejmě typ B.

2. stádium

- V druhém roce života je úkolem dítěte osvojit si sebedůvěru v možnost úspěšné vlastní volby i vůči požadavkům okolí.
- Vztahem, v němž především řešení jádrového konfliktu probíhá, je vztah s rodiči nebo je zastupujícími osobami. Je-li samostatná volba potvrzována jako úspěšná, upevňuje se cit samostatnosti a nezávislosti, schopnosti sebevlády a vynakládání volního úsilí. Nežádoucí zkušenosti se samostatnou volbou napomáhají upevnění pocitů zahanbení a pochybnosti vůči sobě ve vztahu k okolí.
- Jestliže je pocit autonomie a možnosti volby u dítěte popřen, dítě se „obrátil proti sobě“, bude samo sebe diskriminovat a manipulovat. Rozvine se u něj předčasné špatné svědomí. Místo aby se snažilo vlastnit věci proto, aby je mohlo testovat jejich účelným opakováním, stane se ono samo posedlé vlastním opakováním.
- Vnější kontrola v tomto stadiu by měla být pokud možno co nejvíce konejšivá, uklidňující. Dítě by mělo cítit základní víru v existenci.

3. stádium

- ▣ Ve 3 – 6 roce života je úkolem dítěte ustavit si základní postoj v oblasti zodpovědnosti za své činy.
- ▣ Potvrzení vlastní iniciativy jako dobré, nebo naopak vyvolávání pocitů viny za to, co činí, probíhá ve vztahovém společenství celé vlastní rodiny nebo skupiny ji nahrazující.
- ▣ Úspěšné vyrovnání se s konfliktem iniciativy podporuje vývoj osobnosti ve směru zaměřenosti a cílevědomosti vlastního úsilí.
- ▣ Neúspěch vede k postojům rezignace a sebeobviňování za činy uskutečněné nebo zamýšlené.
- ▣ Za nejhlubší konflikt v životě je považována nenávist vůči rodiči, který je modelem a vykonavatelem Superega, který (v nějakých formách) se snažil uplatnit s velkou agresí, kterou dítě nemůže dále tolerovat.

4. stádium

- ▣ Mezi šestým rokem a počátkem dospívání je úkolem dítěte osvojit si dovednosti cílevědomě a úspěšně zacházet s předměty hmotného světa.
- ▣ V tomto období přesahuje jeho zkušenost rámec rodinných vztahů a je vystaveno srovnávání a hodnocení v širším výběru školních a mimoškolních situací.
- ▣ Úspěšné dosahování praktických cílů vlastní snahou v tomto období je základem rozvoje kompetence, sebedůvěry a sebeprosazení v praktické činnosti. Neúspěchy vedou k ustavení pocitů vlastní nedostačivosti a méněcennosti ve srovnání s ostatními.

4. stádium

- ▣ Předtím než se dítě stane biologickým rodičem, musí se začít stávat pracovníkem a potencionálním ochranitelem a poskytovatelem péče. S přicházejícím latentním obdobím dítě normálně se vyvíjející zapomíná nebo spíše sublimuje nezbytnost ovlivňovat lidi přímým útokem. Nyní se učí získávat uznání produkováním věcí. Učí se pocitům konečnosti v závislosti na tom, že si postupně uvědomuje, že už tady není to ochranné lůno rodinného zázemí, učí se dovednostem a zvládání úkolů. Rozvíjí výkonnost, stává se dychtivou a vše absorbující jednotkou. To podporuje jeho autonomii. Ohraničené ego dítěte zahrnuje jeho dovednosti a zručnosti, dítě se učí potěšení z dokončené práce, zaměřené pozornosti a pílí, pracovitosti.
- ▣ Nebezpečí v tomto stadiu spočívá v pocitu neadekvátnosti a méněcennosti. Jestliže dítě ztratí naději na dosažení vlastní výkonnosti, vede to u něj k tendenci se izolovat. Může se objevit snaha o rivalitu, soupeření s okolím nebo naopak pasivita v chování nebo mutilace.

5. stádium

- ▣ Ústředním tématem vývojového procesu je podle Eriksona **utváření osobní identity**, které úzce souvisí s vývojem ega. Než se objeví zralé Ego, musí člověk získat přiměřený pocit identity.
- ▣ Po ukončení dětského období vývoje je v průběhu biologického a psychologického dospívání úkolem mladého člověka ustavit si pevné pojetí vlastního já, svého místa a smyslu v životě.
- ▣ V předivu jeho společenských vztahů získávají vývojově závažnou úlohu jednak vztahy k vrstevnickým skupinám a dále ke skutečným či pomyslným vzorům, k nimž se v tomto období upírá.
- ▣ Nesoudržná, rozporná zkušenosti s tím, jak se jeví sobě a ostatním, vytváří neurčitou, nejednotnou a zmatenou strukturu osobnosti.
- ▣ V pubertě a rané dospělosti se vše, co bylo v dětství přirozené, vyřešené a volně plynoucí stává opět otázkou. Rostoucí a vyvíjející se mladý člověk tváří v tvář své vlastní fyziologické revoluci nyní konfrontuje to, čím se zdá být v očích druhých lidí s tím, čím se cítí být sám. Táže se sám sebe, jak spojit role a dovednosti, které si vytvořil dříve s prototypy, které vyžaduje jeho budoucí postavení.

5. stádium

- ▣ Adolescence představuje tedy hledání sebeidentity. To se projevuje tím, že mládí zkouší různé masky - hledá způsob zábavy, oblékání, účesu, to, co by bylo uznáváno vztážnou skupinou (vrstevníky).
- ▣ Erikson věří, že rituály dospívání a nejrůznější obřady jako například biřmování jsou nástroje, kterými se potvrzuje získání identity a integrace Ego.
- ▣ Nebezpečím tohoto stadia je zmatení rolí. Může dojít ke zmatení sexuální identity, delikvenci, výjimkou nejsou ani psychotické incidenty. Jestliže je toto však včas a správně diagnostikováno a léčeno, nemají tyto incidenty tak fatální význam jako by měly v jiných vývojových stádiích.
- ▣ V sexu se snaží mladý člověk najít harmonii mezi smyslovostí a konvencí.
- ▣ Zamilování se v průběhu konfrontace s tímto konfliktem je vesměs sexuální záležitostí. Jde o pokus definovat vlastní identitu projekcí vlastního zmateného ega do druhé osoby.
- ▣ Vývoj jáství směřuje k propriu, intimnímu jádru já, které se stává hlavně zdrojem učení. Jedinec sám sebe činí stále diferencovanějším objektem sebereflexe.

6. stádium

- ▣ Úkolem raného období dospělosti je dosažení schopnosti spojit se v důvěrném citovém vztahu s druhým člověkem, s nímž osoba plně sdílí všechny podstatné stránky života.
- ▣ Těžištěm osobnostního vývoje jsou zde vztahy pohlavního partnerství s původně cizím člověkem.
- ▣ Erikson vypočítává nároky úspěšného důvěrného vztahu jako „1. vzájemnost orgasmu, 2. s milovaným partnerem, 3. opačného pohlaví, 4. s nímž je člověk schopen a ochoten vzájemně si důvěřovat a 5. s nímž je schopen a ochoten sladit rytmus práce, rozmnožování a zotavování sil 6. tak, aby zajistili uspokojivý vývoj i svému potomstvu.“
- ▣ Úspěšné ustavení životního partnerství vyžaduje vydat se v šanc druhému v situacích, v nichž se člověk vzdává záruk bezpečí. Byl-li dosavadní vývoj málo úspěšný, člověk nemá odvalu podstoupit riziko utrpení, kterým hrozí případné selhání pokusu navázat důvěrný vztah, a místo toho směřuje k uhýbání před ním a ke společenské izolaci.

7. stádium

- ▣ Úkolem zralé dospělosti je přispívat druhým. A to především péčí poskytovanou vlastním dětem ve své nově ustavené rodině, dále i ve společenství, v němž člověk žije, vytvářením něčeho užitečného pro jeho členy.
- ▣ Neúspěšný vývoj se projevuje neschopností být takto prospěšný svému okolí, prožíváním životního ochuzení a ztrátou činného kontaktu s druhými lidmi.

8. stádium

- V poslední fázi ontogenetického jde o **integritu „já,”** vyrovnávání se s bilancí vlastního života i s faktem smrti. Podle E. H. Eriksona jde o *pochopení řádu věcí*, o jakousi moudrost, i o shrnutí všech předchozích stadií - co do míry jejich zvládnutí i co do zpětného hodnocení.
- Erikson uvádí: "*V takovém konečném vyrovnání ztrácí smrt svůj osten. Nedostatek nebo ztráta rostoucí integrace "já" se ohlašuje strachem ze smrti: jedinečný životní běh není přijímán jako poslední možnost života. Zoufalství vyjadřuje pocit, že čas je nyní příliš krátký pro pokus začít znovu jiný život a vyzkoušet alternativní cestu k integritě...*"
- Strach ze smrti a úzkost je pociťována a prožívána v menší míře, když člověk cítí kontinuitu vlastního života, jeho smysluplnost, účelné a i duchovně a společensky užitečné prožití života. Ctností je v tomto údobí je *spiritualita a moudrost*.
- Desintegrace „já" v tomto období a chorobný strach ze smrti vede v tomto období života k **zoufalství**.

Teorie výchovy Paula Diela

Novorozeně, předvědomá bytost, je předurčeno k vývoji směrem k prohlubování vědomí (poznávání, orientování se atp.).

Každá nová fáze zrání, fylogeneticky předpřipravená a zdárně překonaná, má jako svůj podstatný účel dosažení vyššího stupně vědomé kontroly. Psychický systém dospělého bude tvořit celost, v níž spočívají ontogenetická stádia fylogenezí předpřipravená, ale částečně patologicky **deformovaná** v průběhu **výchovy**. Tato stádia, která původně následovala za sebou, působí později simultánně a tvoří více či méně vědomé „vrstvy“ dospělého psychického systému.

Vývoj je na lidské úrovni složen z **fylogeneze** druhu, **ontogeneze** individua a **patogeneze** (která pramení ve výchově, která nedbá základních **vývojových potřeb**).

Než dosáhne dospělosti, prochází dítě dlouhé období ontogenetického vývoje, které trvá ne méně než 20 let!

Během této doby - od narození po adolescenci - je dítě vystaveno výchovným intervencím ze strany rodičů. Tato situace vyžaduje velkou dávku trpělivosti a značné oběti jak na straně dětí, tak na straně rodičů.

Žádná výchova, tj. působení rodiče na dítě během zrání dítěte, nemůže být rozumně myšlena bez dostatečné znalosti fylogenetických (biogenetických) základů tohoto procesu zrání! (=důvod studovat vývojovou psychologii)

Otázky a diskuze